

Esté tocant, frumint pezant !

Li Rantoele

ESTÉ 2018 - L'86

Gazete di prôze nén racontrece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal « RANTOELE », soce nén recwârlante (a.s.b.l.) mimbe del Soce po les mancîs Lingaedjes et Tuzances d' Urope (ALCEM), avou l' aspalaedje del Federâcion Walonreye-Brussele

Mwasse sicrijheu : Lucyn Mahin. Eplaideu responsåve : Pire Otjacques - rûe d' la Hête, 19, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt 6840-Neufchâteau.
Pris : 3 uros à l'imero ; abounmint po èn an : 12 uros (20 po l' etrindjir) à conte IBAN BE74 0682 2043 0507, BIC GKCCBEBB.

Li mot « rantoële »

Li mot « **rantoële** », c' est dandjeus on riscôpaedje [mécoupure] do shuvion [suite de mots] « l' arantoële » (l' araegnreye, l' arincrin). On l' dijheut purade e l' Basse Ardene, la k' i s' prononciève ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantoûle, rantwèle, rantwâye, rantwaye, rantwale, evnd. (ALW 8).

Li Rantoële-soce

Li Rantoële-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî ahivêye e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont.

Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « Li_Rantoële_(soce) ».

Li Rantoële-gazete

Li Rantoële-gazete eplaidre a pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (orthographe wallonne unifiée).

Sacwants tecses sicrîts e-n on walon coinrece [régiolecte] et riscrîts e rfondou cial ont stou eplaidîs, come li scrijheu(se) les a-st ortografyî, sol djâspinreye « li walon d' emon nozôtes » : <http://walon.cultureforum.net/>

Responsâvte

Les scrijheus sont responsâves di leus scrijhaedjes et les tchoezixheus d' desséns, des abondroete di leus radaptaedjes.

Croejhete

E rfondou walon, on pout siervi tolminme ké prono sudjet, « **nos** » u « **dji** », po les câzants (lire djin do pluriyal) [fr. « nous », pr. sujet].

nos estans firs di nosse pitite patreye / vola pocwè **dj'** estans firs d' esse Walons.

Li prono « **dji** », po cist uzaedje, egzistêve dins tote li Basse Ardene e 20inme sieke, et si rtrouve dins toplin des lingaedjes d' oyi [langues d'oïl] (galo, normand) disk' â sintondjwès (coxhe do pweturlin-sintondjwès, câzêye après Saintes, co pus bas k' Limoges).

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoële polèt esse riprins tot marcant bén l' sourdant.

Les textes publiés dans « Li Rantoële » peuvent être repris en citant la source.

Èn rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement ch et jh se prononce j (les 2 se prononcent h a Liège, ich-lautés ou ach-lautés en fin de syllabe en Haute-Ardenne) ; ea (fr. eau) se prononce ia ou ê, pratiquement in en Haute-Ardenne ; én se prononce éⁿ à Charleroi, mais plus généralement in, et aussi é (Ouest-wallon, Ovifat), îⁿ (La Louvière, Ecaussines) ou èⁿ (Couvin) ; ae se prononce généralement a (è à Liège, â à Charleroi dans le suffixe -âdje) ; oe se prononce généralement wè (eû à Liège, mais aussi è, û, ë, wa, oû, wê, etc.) ; ey se prononce èy à Liège et îy ou î ailleurs ; sch se prononce sk ou ch (mais h à Liège) ; oi se prononce wa à Namur, wè à Liège, ôⁿ à Charleroi et oû à Nivelles, â se prononce au (ô), â, â, an, ou on selon les régions ; ô se prononce souvent ôⁿ (presque on) mais ô franc a Namur, oû à Nivelles, Fosse-la-Ville et en Haute-Sûre ; sh se prononce ss à l'Est et ch à l'Ouest ; oen se prononce souvent on à l'Est et win à l'Ouest.

endè (end, ndè, nd) se prononce ènnè (ènn', 'nnè, 'nn') sauf à l'Ouest où il se rend par 'dd' (simplifié en d' ou d-)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = rêmantchî ; retchessî = rêtchêssî. La lettre é ne s'écrit que si elle présente un phonème du wallon : cerêjhe, tuzé, singlé. Non si elle provient d'un calque du français : prezinter, republike (lire è).

Les voyelles i, u et ou se prononcent presque toujours longues devant une consonne voisée (b, d, dj, g, jh, v, z), R et Y.

Un espace typographique suit toujours une apostrophe ; il n'y a pas d'apostrophe ni d'E muet internes. Ces deux règles étaient déjà d'application dans le « Dictionnaire des parlers wallons du Pays de Bastogne » de Michel Francard (2000).

Di traze a catoize

Noveas lives e walon

« **Raglenaedjes d' on pô patta-vâ** » (raglènadje d' î pô pat'tavô) ene schôtlêye di tecses da Calixte Culot ; 15 uros, et co 3 € po l' evoyaedje ; racsegnes : contact@museedelaparole.be

« **Les paskeyes d' Alice e payis des merveyes** », rimetou e walon do Mitan pa Bernard Louis. On l' pout cmander sol waibe Amazon (<https://www.amazon.co.uk>). Dimandez cwè et come pa ene mailete cial : bernardlouis@andenne.be ou sol Fesbok do ratourneu.

Bate e walon

Rizultats del bate des noûmots del fiesse âs lingaedjes walons

Gn a yeu 12 bateus, inte di zels, 3 copinreyes, ey èn ashonna di 4 cwereus. Tertos eshonne, il atâvlît 202 noûmots. Des classikes, d' aplacaedje (assôrtixheu d' voyaedjes), u des pus avanciveus, d' aplacaedje tîxhon come « rowe-manaedje » (manaedje so rows) po « mobil-home ». Gn ava eto des spotchîs aplacaedjes [mots-valises], mins ki n' ont nén stî ritnous do djuri, come « miradair » (miradôr d' air) po « tour de contrôle ».

Al difén, vocial les meyeus trovas, sapinse â djuri (Batisse Frankinet, Mitchî Francârd, Alix Dassargues, k' estént al delibé, et Lucyin Mahin, Chantal Denis et Dan-Luk Fâcnî, k' ont-st evoyî leus conte-rindous.

Î pris : **ene natacha** po « une hôtelle de l'air » : c' est on no d' djin divnou on cmon no, come harlake, ravachole u poubele ; il a stî trové pa deus bateus : Steven Servais eyet l' ashonna Joseph Bily, Michel Therer, Joël Thiry et Jacques Werner. Come Steven Servais a eto èn ôte mot dins les dijh prumîs, c' est lu k' erva avou les çanses pol prumî.

Li 2inme pris, on **naivaedje** (di plaijhance) po « une croisière » va a Georges Ghys, et l' troejhinme, on **voyaedje totepayî** po « un voyage all inclusive » a Dominique André.

Ratacaedje

Dire li mot « walon »...

... nén fok po dvizer des djins ki dmanèt avâz ci, mins eto po pârler do lingaedje do minme no. Ca c' est l' seu, emey les 6 « langues régionales endogènes » k' i gn a k' nozôtes, les Walons, ki sont responsâves del schaper.

C' esteut dedja l' mwaisse messaedje da Djozé Fontinne ki, lu, li sierveut purade pol no del Walonreye. « Dire li no "Walonreye", endaléve-t i, c' est ddja ene miete ricnoxhe si egzistance. Et radjouter :

Loukîz kimint k' i fjhèt...

... po vos fé rovyî di vos rclamer Walons, les « Beldjîns » et les ôtes inla. » Et Djozé Fontinne prindeut todi l' egzimpe des spikers (et spicrenes) di l' RTBF. Po n' nén prononcî l' no « Walonreye », i deynut, metans « *Johnny se produira a Forest-National et en province.* » Portant, i n' ont rén a vey avou çki s' passe el Flande; leu « province », c' est don Bén l' Walonreye, mins i n' ont nén dit s' no. Ou adon, do tins da Justine Henin, po n' nén dire « La Wallonne a encore gravi une place au classement ATP », vos les oyîz berdeler: « *La Rochefortoise...* ». Les sicolokes lomnut çoula « *induire un déni d'existence* ».

Minme mi, cwand dji rvén po mes condjîs dins l' « vî payis », dj' a metou ene tchôke po-z aprinde a dire: « dji rserè el Walonreye do 1^î à 31 d' octôbe » et nén: « dj' erirè el Beldjike... ». Portant, c' est Bén el Walonreye ki dj' va, mây el Flande, et râlmint a Brussele.

Â martchandaedje do Decret

Ces djins la n' ont nén pierdou leu tins nerén â martchandaedje do decret Valmy Féaux. Dins l' responde ki l' ancyin minisse m' a acoirdé la deus troes ans (ki vos ploz todi rvey sol tévé waloncâzante, u tot passant pâ Wikipedia walon), Valmy Féaux m' esplica Bén ki les cis del mwaisse veye di l' Urope ont hairyî po mete li « tîxhwès braibonî » dins l' djivêye des lingaedjes do payis cités dins l' decret. Et on lzî a dit « âmen », adon ki c' est on lingaedje ki vént purade do costé flamind, et k' a Brussele, sol minme

aroyaedje [périmètre] ki l' ci del « Kiminâlté Francesse » (c' est come ça k' ele si lomève co), gn a l' Kiminâlté Flaminde k' est la po lyi dner tot l' aspoya k' i lyi fât. Alez dmander, la, vos, al Kiminâlté Flaminde, di dner des çances pol walon dins les Forons u pol picârd a Runaisse u a Comene.

Tantea ki, dins l' tecse do decret, on lét l' no di cénk ôtes pitits lingaedjes divant di trover l' ci do walon. Bén ây, saiss ! c' est scrît pa ôre alfabetike, et avou on no ki cmince pa on doblû (W), on a waire di tchance d' esse dins les prumîs.

Portant, si on âreut volou montrer li plaèce a pârter do walon divins les mancîs lingaedjes del Walonreye (70 âcint del sitindêye do payis, li seu lingaedje k' a skepyî vaici-minme), on âreut polou scrire: « *le wallon et les autres langues endogènes suivantes...* ».

Côdes ISO 369-2

Ene ôte manire objective di waitî l' pwès des ptits lingaedjes, c' est d' vey s' il ont on code ISO 369-2. Waitîz p. 19 po sawè les ca et les ma.

Si on louke les côdes ISO des ôtes lingaedjes do decret, gn a ki l' lussimbordjwès k' est â minme livea ki l' walon. Mins on voet Bén ki c' est nén Nameur ki va fé crexhe li lussimbordjwès, mins l' Grande Dutcheye leye-minme.

Li gâmes, metans, n' est loukî ki come ene sôre di lorin, et l' lorin n' a ddja pont d' code ISO 369.

Li tchampnwès, c' est co pus clair: les dierins câzeus sont so les troes cwate viyaedjes walons (Suni, Pusmadje, Badjimont, Bôhan) et so les viyaedjes francès metous d' l' ôte costé del frontire (Les Rivires...).

Rodjî Nicolas, li seu scrijheurcwereu di ç' coine la – et ki vént d' eplaidî on live – el dijheut platezok. Totes ses djins pinsnut k' i

câzèt walon. On walon ene miete diferin do ci d' Palijhoû, mins on walon tolminme.

Tant k' âs djins d' France, nos avans yeu câzu 10 ans â long on scrijheu di Srodâ (S'rodâ, Serindal) âs scoles di Bive, Gérard avril. On s' dispetronève (po rire) tchaeke côp ki dj' lyi dmandève « est çki ç' mot la passe e tchampnwès ? ». Por lu, come po tos ses copleus del soce des « *écrivains ardennais* », i scrijhnut e leu patwès, on pont c' est tot.

LRE : cwè çki c' est d' ça po ene biesse ?

Dji câze d' ene novele môde dins les teces po djâzer d' etrevéns e walon (come li campagne « nosse comene dit oyi »), c' est d' siervi l' sike « LRE ». Pocwè n' nén mete « walon » so tos les papîs ? Avou l' tchuze, po les comenes foû del Walonreye linwistike, di rçure on fôrmlaire a pârter avou on vude estô di « LRE », k' i plèt rimpli zels-minmes.

Ca so les 20 comenes k' ont ddja metou leu sinature so l' acoird u kel divrènt siner bénrade, end a 14 walones (Bive, Blegné, Derbu, Djerpene, Djeve, Fosse-li-Veye, Hesta, Hu, Lidje, Mâmdéy, Nameur, Nivele, Tchèlerwè et Wallin), ene seule di Picârdeye (Bruniau), ene lussimbordjwesse – so les troes k' i gn a – (Aterte). Les cwate ki dmeurnut sont dins l' Bote do Hinnot (Chevri-Rance, Biômout, Chimai, Fritchapele). Zeles divrènt aveur li tchuze di scrire walon u picârd, u les deus.

Mins dji di ça et dji n' di rén.

Lucyin Mahin, li 8 di may 2018.

Eternâcionâ

Ninive, èn an après

El savîz bén ? Ninive des vîs scrijhaedjes, c' est Mossoul. Do 18 di fevrî à moes d' djun 2017, des bombardîs di tos payis (inte di zels 10 F16 bedjes) ont leyî tchaire des tones di bombes sol veye. Dj' î a ristî, e moes d' mâss 2018.

Po dire li veur, dj' î a stî fé berwete. Les MSF n' avént nén dmandé les permissions po poleur amoenner ey astaler nosse novea camion-ospitâ. Adon, dji m' a dvou tourner les pôces, divant di rivni à payis.

Les cas medicâs

Come cérudjin, on est ossu docteur. Si m' anonça dj' po dner on côp di spale a mes confrés irakins po sognî les cas medicâs k' arivént dins les ospitâs publiks.

Ây mins non pus, les grands boss des MSF î ont metou ene ahote. On cérudjin doet djusse operer, nén sognî les malâdes.

Fât-st aradjî, copurade ki brâmint des cas estént assez âjheys a médyî, et k' i n' î estént nén pask' i mankéve di docteurs et d' infirmîs d' mestî.

Les grandès broûlêyes

So les kékes djoûs ki dj' a cwantminme ovré, onk des cas k' a rivnou l' pus sovint, c' est des cmeres ki s' avént volou mete a fén [se suicider] tot si spritchoûlant d' essince et s' esprinde a môde di vicante toitche.

Paski pocwè ? Leu mâjhon aveut stî distrûte dins les bombârdumints des Aloyîs (ene céncwantinne di payis moennés pa les Amerikins, inte di zels 6 F-16 bedjes). Leu-z ome aveut stî touwé dins l' dismoli manaedje, udon pa les Dayech, u co pa l' ârmêye irakienne. Leu parints, leus efants eto. Come femes tote seules, sins ovraedje, sins waerantixhaedje [protection], sins cwârs, elle end avént leu sô d' viker.

Dayech ni valet nén mî

Les docteurs irakins ki dj' a rescontré m' ont espliké l' sintimint des djins tins d' l' ocupâcion pa les Dayech.

Â cmince, c' esteut l' grande djoye. Des sôdârs sunites avént spotchî come on wandion l' administrâcion chiyite ki les formagnive [exploiter].

Mins l' djoye a stou coûte [déception], cwand il ont veyou tos les etrindjirs (des djiyadisses di tos payis, pâr des Walons) ki s' moennént come des moudeus. I t' arestént el coine d' ene voye, saizixhént t' sûtifone, et loukênt si t' aveus stî so des waibes « innemeyes » [ennemies]. S' i trovént ene sacwè d' nén trop catolike (por zels), ni ene ni deus: i t' fôtent ene bale dins l' timpli.

Adjâzia da Martial Ledecq, ramexhné pa Lucyin Mahin, li 22 d' mâss 2018

Des Walons des deus costés

Do trevén del guere di trinte ans, gn aveut les Walons dins l' Aloyance catolike mins les canons des foirdjeus walons ebagués el Suwede lezî fjhént ploure des rodjes bolets sol cabu. Ribotele âs gueres di Napoleyon (1810-1816). Les sôdârs egadjîs d' foice dins l' Grande Ârmêye si batént disconte des oficîs walons dimorés dins l' ârmêye d' Otriche (inte di zels, li conte di Latour, el Gâme). Al prumire ey al deujhinme guere daegnrece, les Walons mâmdiyins et waimrês estént dins les ârmêye almandes, avou co sacwants volontaires egadjîs pâ recsisses. Çà a stî l' dierin côp, dandjeus ?

Ebén nonna. Dins l' guere d' Irak, l' aloyance anti-Dayech contéve 6 avions F-16 bedjes. k' ont leyî tchaire 999 bombes sol payis d' Mossoul et avâr la. Cénk âcint di tos les bombârdumints. Et 100 miyons d' uros a poujhî dins vos contribucions.

Mins dins les mâjhons bombardêyes, gn aveut ossu des djiyadisses walons. Come li ci ki s' fijha lomer Abou Hamza el-Beljiki, on djonne ome d' après Ver-vî k' eva a 24 ans po s' bate po les Dayech. Après 3 ans d' guere, i dvént tchîf d' on cinte d' ârmurreye, di costeure di mousmint d' guere et d' aprestaedje d' amagnîs po les sôdârs a Mossoul.

Mins on fognant [agent de renseignement] k' a-st amoussî les

Dayech et ki shût nost ome al passêye va prinde li pôzucion do bastimint avou s' mostere-voye [GPS] et dmander on bombârdumint dsu.

Mins Tarik Jadaoun (c' est s' vrai no) ni dmoreve mây dipus d' ene dimeye eure al minme plaèce - et k' i fât deus eures inte li locâlijhaedje d' èn adierça [cible] et si atacaedje.

ابو حمزة البلجيكي.. قاتل في كوياني وتكريت والرمادي وبنينوى.. وزير قاصرين على القتل

so ene tévé sewoudyinne tî sereut bénrade djondou. Si l' aveut i fwait evacouwer, et fé bodjî eto les botikîs do vijhnâve. Tantea ki les 6 bombes, ki n' ont leyî k' des graevetes di tot l' coulot, n' ont pont fwait d' moirt civil. Po on côp !

Nosse fivî (compâtriyote) serè spârgnî pâs Irakins pask' i lzî dna ene cwâte memwere avou les nos di toplin des sôdârs do Dayech. I raconta eto k' i gn aveut ene cwénzinne di Bedjes a Mossoul, mins k' end aveut yeu ene hierdulêye di touwés l' anêye di dvant, al batreye di Ramadi.

Sourdant : Gazete « Medor » do bontins 2018.

Walonreye

Noveles do payis d' Tchålerwè

Kékès noveles d' après Tchålerwè, relîtes pa Djan Goffart.

Djåke Bertrand a l' oneur

El Måjhon des walons vént di sôrti on live so l' veye eyet les tchansons da Djåke Bertrand. Mî k' ça: el live eva avou ene plake CD des « Tchanteus d' dicåce ».

I sont ene boune dijhinne a tchanter e walon. Yeusses, i rpudnut a leu manire 7 tchansons da Djåke Bertrand.

Si vos l' vloz atchter : info@el-mojo.be ou on ptit côp d' fi å 071/643.123.

Les tchanteus d' dicåce

Les tchanteus d' duçace ritchantnut des tchansons cnoxhowes po fé discovri el walon ås djonnes eyet rinovler des sovances ås pus ancyns.

I fwaiynut des spectakes eyet animer des fiesses, come on l' a polou vir al Fiesse ås lingaedjes walons a Nameur (p. 21).

Claudine Mahy tchante e cir [au ciel]

El parcours da Claudine Mahy a stî des pus speciås. Vinowe å monde a Tcheslet el 29 di djun 1937 dins ene famille d' ovrîs, elle aveut 4 ans adon k' el guere fijheut des ravadjes. Ès po-pa esteut houyeu come bawteu, mins il a dvou s' edaler. El toet d' leu måjhon n' a nén tnou l' côp avou les bombårdumints.

Nosse Claudine èn l' a nén yeu åjhey. Do contraire ! Elle a djoké ses reves po s' maryî foirt djonne, adon k' ele n' aveut ki 16 ans. Elle a dvou elver s' famille mågré on moncea d' traeyins.

Elle a minme bouté come ferayeuse. Elle a stî ene des prumîres femes a-z ovrer come tchå-fresse di gros camions. Avou èn ôte ome, ele a bouté dins l' boledjreye-påstedjreye k' il aveut rprins a Mårcinele. Mins l' ome a fwait fayite e dispinsant. Po shure, leye a fwait les marchîs e vindant des lokes (abiyments) sol payis d' Tchålerwè.

Claudine Mahy a fîni pa rvini a ses prumîs amours, el muzike. Ès gamén vleut djouwer di l' acordeyon. C' est insi k' elle a yeu inveye di tchanter. Elle a adon 46 ans eyet s' ertrove disu les sinnes d' el redjon.

Å cominçmint des anêyes 2000, ele pårticipe a l' emission di l' RTB « Pour

la Gloire ». Rola, elle a on bea succès dissu l' no da Mémé Loubård. C' esteut dayeur el tite del tchanson, e walon Bén seur.

Ele s' aveut prezinté avou des bleus tchveas eyet dissu ene grosse moto. Minme Antene 2 l' a fwait daler a Paris. Po shure, elle a atchéte ene pitite sâle di spectacle lomêye « el Boesse al Muzike ». Bén seur, elle î tchantéve, mins rçuveut eto des ôtes årtisses do payis.

Dispu sacwantès anêyes, ès santé s' aveut-st agravé ey ele s' a rtrové dins ene måjhon di rpoize. Ele nos a cwité dins l' niût do 10 å 11 di decimbe 2017. Mins ses tchansons dimorront todi dins nos cours eyet pasront co a l' radio.

S' i gn a on paradis des årtisses, elle î doet seurmint esse, leye k' esteut todi presse a rinde siervice ey a aidî les djins.

Po-z aprinde el walon d' Tchålerwè,...

...vos dalez dissu « You Tube » eyet vos tapez « Jean Goffart ». Vos avez adon ès tchinne « G » avou tchaeke côp ene dijhinne di mots metous e walon ey e francès dins ene fråze. E clitchant, vs avoz l' ocâzion d' etinde el prononciåcion des scrijhaedjes.

Jean Goffart a eto ene pådje « Facebuc » wou çk' i gn a ki do walon. Tos les djoûs, gn a do novea : on î trove des årtikes, des tecses, des anonces di spectåke, des imådjes di BD, des plakes 45 toûs ou des lives, des crakes, des ptits truks, ... todi e rapoirt avou l' walon. On î pâle eto d' ès-n emission walone do dimegne.

Spòrts : Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (47)

Ene miete di tot

Dji vos pålrè co bråmint d' fotbal: li tchampionat d' Beldjike eyet li Cope Daegnrece el Rûsseye. Mins eto d' ciclisse et d' atletisse.

El sâjhon d' fotbale est asteure Bén fineye. Adon, ebén, il est tins di waitî el bon eyet l' mwais po nos ekipes di divizion onk.

El traitrijhe des plaiyofs

Nos dalans cominçî pa l' dizeu do clasmint eyet pårlar di l' Estandârd di Lidje. Tot aveut Bén mâ cominçî eyet portant, i finixhnut deujhinme padrî Brudje. Notez ki l' etrinneu Sa Pinto, bråmint kritiké, a tolminme reyussi a rdressî l' afwaire on fameus côp. Avou l' pression eyet les bruts ki corént, il a preferé s' è daler. El direcion di l' ekipe di Lidje aveut dedja arindjî ene sacwè avou Michel Preud'ome Bén avant l' fén do tchampionat : on contrat po 4 anêyes. Come cwè, les liârd...

La Gantwesse eyet Gand, ça n' esteut nén teribe nerén à cominçmint. Il ont tolminme arivé dins les plaeces po-z endaler djouwer les copes d' Urope. Do contraire a tos ces-la, l' Esportigne di Tchâlerwè petève des flames e d'morant câzumint tote el pârteye classike do tchampionat a l' deujhinme plaèce do clasmint. On aveut minme cominçî a rever do costé do Mambour.

Mins cwand les plaiyofs ont arivé, on a divizé les ponts e deus. Cwè çk' i s' a passe do costé des Gades âs royes ? On nawea [noyau] trop ptit, des djouweus ki n' rotént pus

come à cominçmint do tchampionat et k' estént scrans ? On manke di bons djouweus divant a l' atake ? Des transferts do « Mercato » ki n' ont nén respondou a çou k' ont ratindeut d' yeusses ? Persoune ni l' a seu dire. Sinon ene catastrophe po les Zebes ki n' wangnît câzumint pus. Bref a ça, il ont stî deujhinme do tchampionat, mins po shuve, gn a yeu les plaiyofs di trop.

Djiro

Divizans ene miete di velo. Si l' toû d' Itåleye aveut cominçî e-n Israyel dins des viles come Djeruzalem, Hayifa ou Telaviv, il aveut fini pa raboirder dins s' payis d' oridjene.

Christopher Froome a reyussi a rvini a l' tiesse do Djiro e moens d' ene samwinne adon k' il aveut vraiymint mâ pârte. À cominçmint del 19inme estape, Alejandro Valverde shonnéve Bén awè stocaesmint l' rôze mayot dissu ses spales. Mins l' Inglès di l' ekipe Sky a seu rvini po repoirter l' toû, ey eto l' clasmint del montagne eyet

deus victweres d' estape.

Atletisse

Nos end arivans a l' atletisse.

E-n eptatlon, nos dalans dvizer di no tchampione namurwesse Nafissatou Thiam. On n' l' aveut pus veyou dispu les Djeus Olimpikes di Rio.

Ele vént d' endaler a Götzis. Rola, elle a reyussi on vray recitâ avou on rcôrd do monde avou 2,01 m e hôteur, troes rcôrds persounels eyet on totâ di 6806 ponts. Djusse ene sacwè ki n' a nén roté, c' est l' lançmint do djavlot. Ele va bouter a çoula.

Rodjes Diâles el Rûsseye

Eyet asteure, sacwants mots dissu l' cope do monde e l' Rûsseye. Il est clair ki tot l' payis ratind des bons rzultats des Rodjes Diâles.

- Mi, dji viereu Bén k' i finixhénxhe dins l' dierin cwârè !

L' etrinneu Martinez a ddja dvou prinde ene decizion k' a fwait cori bråmint do raetchon : èn nén rprinde Radja Ninggolán, swèdijhant po des râjhons tactikes. Gn âreut co ds ôtes ki n' seront nén binâjhes, mins rvinans à fotbale.

El faze di grope si dvreut passer sins problinme avou l' Panama, li Tunizeye eyet tolminme l' Inglutere. Mins, di tot çoula, dji vos ndè dvizè surmint dins mi ârtike ki vént.

Jean Goffart, li 30 di may 2018

Istwere / Rilidjon / Etimolodjeye

Des eures et des eurêyes

Les moennes djunnut [jeûnent] brâmint. Sapinse les rîles moennreces [monastiques], i lzî fât priyî set côps so l' djournêye.

Dj' ô bén : al viesprêye, divant d' aler coûtchî, às aireurs do djoû, et poy les troes courts ofices : al troejhinme eure du djoû (*tertia*, « tîce », viè 9 eures à matén), al shijhinme eure do djoû (*sexta*, viè doze eures), ey al nouvinme eure do djoû (*nona*, viè cwénze eures).

Li rîle sint Benoet

Timp do cwareme, sapinse li rîle di sint Benoet, les moennes djunnut disk' al nouvinme eure do djoû, poy i magnnut l' seule eurêye del djournêye, adon-pwis i tchantnut viesses et l' ofice divant d' aler coûtchî. Foû cwareme, i n' djunnut fok disk' al shijhinme eure do djoû, et awè deus eurêyes so l' djournêye.

Mins les moennes avént des rujhes e cwareme po studyî, bouter et priyî sins rén dins l'panse disk' al viesprêye. C' est insi k' on a trové on plan po prinde on rascourti à shure li rîle: e cwareme on tchantéve tos les ofices ene miete pus timpe, po dire l' ofice del nouvinme eure (*nona*) troes eures pus rade. C' est po ça ki « *nona* » (walon « nonne », flaminde « *none* », inglès « *noon* ») a divnou sinonime di « mitan do djoû ».

Adon, e cwareme, on saveut fé come foû cwareme: aveur ene eurêye à mitan do djoû. Oyi mins neni. Paski, si ç' n' esteut

nén cwareme, ons aveut droet a ene deujhinme eurêye, divant d' aler doirmi. Adon ki, e cwareme, on doirmeut avout l' basse panse.

Li crâs Toumas a-st arivé

Et poy gn a yeu on dominikin si télmint crâs k' i bagnive dins s' lârd : Toumas d' Akin.

I n' esteut nén insi e letchant les meurs, sapinse k' on n' dit (on dit eto : « i n' esteut nén crâs di l' air ki lyi shofléve e cou », mins ci n' est nén foirt respectiveus po on sint).

S' il esteut crâs come ene lote, c' est don k' i magnive voltî, et nén à rastrindant. Ça fwait k' i trova comint disfacier l' nuk. Ey adon, plaider çouci : « boere n' est nén magnî, adon boere èn disdjune nén les djins. »

Et c' est ki : les moennes ont edvinté l' sope pâr maxheye, la k' on n' voet pus les bokets. Et k' est don waiteye come ene abwesson, et nén èn amagnî.

Adon, e cwareme, les moennes, estô d' awè ene vraiye deujhinme eurêye divant d' aler coûtchî, i magnént del sope. Et ciste eurêye la s' a lomé l' « soper ».

Dobe fornaivaedje linwistike

Paret k' li latén « *disiunare* » a yeu deus sôres di dischindants, dins nos lingaedjes. D'habitude ça n' si pout nén. Mins cial, c' est possible, paski ç' mot la a roté d' ene façon divins les moennes, et d' ene ôte divins

les ôtès djins. Deus uzaedjes diferins, veyanmint ki les djins do monde magnént pol moens troes côps tos les djoûs, et casser l' djune à matén, adon k' les moennes n' el fjhént ki pus târd. Adon, ons a yeu « di(s)djuner » dins l' monde (eurêye d' à matén), et « dinner » (on casse li djune pus târd; li mot est pus vi) dins les moennes. Après, « dinner » a passé des abeyes viè l' monde.

Les Paridjots ni fwaiynut nén come les ôtes

Douvént k' a Paris (ey e sacwantès ôtes plaeces e l' France), les djins fwaiynut les cwanses di disdjuner a doze eures, et d' dinner al nute ? Divins l' timp, Paris câzéve come li restant do monde. Mins l' revintreye francesse a vlou mete a bâre les pôves (ki n' avént à pus sovint ki deus eurêyes so on djoû) et les ritches (k' end avént troes et co hay). Adon hawer k' i gn a fok deus eurêyes po tot l' monde : li ddjuner (viè 10-11 eures), et l' dinner (viè 4-5 eures). C' est pâr insi k' les revinteus s' aeurént. Mins tolminme, po les pus ritches, i lzî faleut mete cwand minme ene sacwè dins leu vinte tot s' dispiertant : li mot « pitit ddjuner » aveut skepyî. A Paris, todi.

Djôr Staelens-Sfasie, li 3 d' djun 2017

Do motlî [vocabulaire] pol cwareme muzulman

A l' eure d' âdjourdu, gn a pus waire di moennes po djâzer walon avou zels. Mins n' a-st ene kiminâlté d' Walons ki djunèt co on moes à lon tos ls ans. Dji vou câzer des muzulmans, k' i gn a todi dpus avâr ci. Et ki pratikèt sovint leu cwareme dipus ki l' restant d' leu rlidjon.

Mins « d(i)djuner », dizo si spotcheye cogne [*forme contractée, élidée*], « ddjuner » [*déjeûner*], n' est waire diferin a l' oraye di

« djuner » [*jeûner*], dabôrd ki c' est pâr li contrâve.

Vola l' motlî ki m' shonne li pus ahessant, a môde di câzaedje d' on pa a s' valet : « Mi, dji ddjune; dj' ô bén ki dj' so djunant; mins vos, vos alez didjuner à matén, come les ôtes djoûs, ca vs estoz trop ptit po fé cwareme. Et rmagnî ene marinde a nonne. Mins a l' anuti, come soper, vos disdjunroz avou nozôtes tertos. »

Lingaedjes

Li fôrlan sol Daegntoele...

... po tos les fôrlan-câzants [locuteurs du frioulan] ki sont âs cwate coines del Bole, â diâle et co pus lon. Ene idêye k' on pôreut rcopyî po bèn des ptits lingaedjes.

Dispu les trevêns des Romins, li fôrlan - k' on lome eto *marilenghe* (merilingue, lingaedje del mame) - dimeure onk des seus moyêns po les djins do Friyoul wârdêr leu-z idintité divant tos les abrocants k' ont-st ocupé leu payis. Eto po les cis k' ont-st ebagué â lon, et ki c' est ene diyaspora ki dmane foirt aloyeye a s' vî payis.

Fôrlan et itâlyin

C' est ene soce ki s' lome *Societât Filologjche Furlane* ki va mete so pàs so fotches l' *Ente friulani nel mondo* (etinte des Furlans di tote li Daegne) afisse di wârdêr des atnances etur li *Piçule patrie* (pitite patrie) eyet les ebagants. C' est dins les minmes trevêns ki l' tévé d' estat itâlyinne, li RAI, va evoyî si prumire emission e fôrlan. Eyet fât saveur ki c' est l' RAI k' a-st aprindou a tos les itâlyins a djâzer li hô t itâlyin.

Novelès wadjeures

Pol djoû d' ouy, li *marilenghe* a deus noveas xhames e s' voye. Li prumire, c' est l' inglès ki sieve todi pus sovint di lingaedje d' atôtchance inte les Fôrlans di diferins payis. Li deujhinme, c' est tot les noveas moyêns d' arinnance des djins, Fesse-Bok et les ôtes

rantoeles di soçnaedje [réseaux sociaux].

Lacobén ki l' fôrlan n' a nén raintindou l' dierinne broke po s' mete à *la page*. Dispu l' fén des anêyes 1970, on a cmincî a acsegnî l' fôrlan dins les scoles sigondaires ey a l' univiersité. Ey eto dins les cminâltés ebaguêyes â lon.

Enute, gn a sacwants eplaidreyes [maisons d'édition] ki publiynut des lives et des bindes d' imâdjes e fôrlan. Ladvins, gn a des ouves oridjinâles di des scrijheus fôrlans ey eto des ratournaedjes di ces scrijhaedjes la dins des ôtes lingaedjes. Come des tradujhaedjes e fôrlan d' ouves di belès-letes etrindjires.

L' internete et l' fôrlan

Por mi, ene des noveatés les plus clapantes, c' est les emissions radio sol Daegntoele. Dispu les anêyes 1980, Radio Onde Furlane a fwait on programme po fé ôre tote les cognes do fôrlan. Et ki rabresse brâmint des tchamps come li politike ou tot çou k' a-st a vey avou l' tuzance [culture]. Pâr totes les novelès sôres di muzike.

Avou l' Etrernete, ça dvént todi pus âjhey di rtrover des sacwès a schoûter e fôrlan. Gn

a-st insi toplin des waibes po-z aprinde li lingaedje.

Tot conté tot rabatou, les noveas medias n' ont nén espaitchî li spârdaedje del *marilenghe*. Ki do contrâve: i lyi ont dné l' âdjeu d' esse sipârdowe tocosté. Et insi rinde li fôrlan vormint on lingaedje eternâcionâ, do moens emey les djins di stok fôrlan, k' i soeyexhe e Djapon u e Braezi u âs zivercôfes.

Dins les novelès emissions, gn a les fouytos daegntoelikes [web series] e fôrlan. N a, avou, les spectâkes di l' actresse Catine, k' ont brâmint do succès.

C' est vormint ene pitite revintreye [révolution] po nosse langue, k' est todi rwaiteye come on patwès po les viyès djins ki vlèt rviker come do tins da Matissalé, et ki n' pôreut dire ki des sacwès di tos les djoûs. Èn egzimpe : li mot « aweure » (bouneur) est mâlâjhey a ratourner e fôrlan. C' est po ça ki l' prumî fouyton tévé e l' merilingue s' a lomé « *Felici ma friulani* », dj' ô bèn: « dj' estans ureus, mâgré k' nos estans des Fôrlans ».

Massimo De-Giusti, li 5 di may 2018 (ratournaedje: Li Rantoele).

Cwâte d' idintité

Li furlan, c' est on lingaedje roman djâzé â Nôr-Ess di l' Itâleye, inte Vinijhe [Venise] et les montinnes d' Otriche et di Sloveneye.

I gn a troes trokes di diyalekes, ki s' comprindèt tertos inte di zels.

Il est ricnoxhou come lingaedje di l' estat itâlyin pa des lwès di 1996, ey aprume di 1999.

Li rfondaedje a stî fwait pa des linwincieus nén fourlanès. Les Fôrlans s' ont metou assez âjhey mint d' acoird so cisse rifondowe cogne la, aprume li cminâlté fourlanesse ebaguêye. C' esteut oblidjî por zels poleur aprinde li lingaedje d' estant foû payis.

Mapes prezintêyes â raploû d' Pwetî so les mancîs lingaedjes (loukîz p. 18).

Li Rantoele às belès-letes

Limero 41 (rawete al Rantoele l° 86 di l' esté 2018)

Ene ouve ni vât ki po ostant k' ele soeye li djusse et vrayi temoen di s' tins. L' oteur walon doet esse modiene, et l' pus hardeye idêye nel doet nén rbouter. À contrâve, el doet rcweri. (Lambert Lemaire, adrovaedje do 49e anouwaire del soce « Les oteurs walons », 1964-1965, p. 24)

Li catchete

Cwand dj' a rabroké d' après li scole, li camionete des « blouws » esteut su l' pavêye padvant nosse mājhone. Dji m' a radmint racoeti padrî l' buk do plope del croeijhlêye po-z aguignî...

On djindâre ratindeut d' astampé, raspoyî sol poirtire fene lādje drowowe. Totshûte, dj' a comprins ki, s' i gn aveut onk a l' ouxh, i ndè dveut seur awè deus eddins : adlé nos, e nosse mājhone ! Cwè çk' il avént co a nos rprotchî ? Esteut ç' co po nosse pa ? Nosse man âreut ele co fwait des faitindjes ?

Ça n' a nén pāpyî. Les deus Dupont-Dupond ont moussi foû, nosse man inte di zels deus. Nén binājhe, leye ! Il estént oblidijs d' l' apicî tchaeke par on bresse. Ele boerléve a m' fote ene tiesse come on saeyea : « Vos nel poitzoz nén e-n infier ! Ça n' si pasrè nén come ça ! Vos n' avoz nén droet ! A vosse plaeece, dji sereu hontieus ! »

On l' diveut Bén etinde disca dsu l' lune.

Après ça, vos compudroz ājheymint pocwè k' n' aveut waire di djins po nos vey voltî dins l' vijhnāve...

I l' ont foirci a s' achide sol bankete did dirî, et rserer l' ouxh a s' cou. Il ont Bén forbatou cénk minutes divant ki l' pus stocaesse des deus si voye achide astok di nosse man. Li seû k' esteut moussi a gableu s' a metou padrî l' volant et il ont ndalé. Li dierin des troes, k' aveut on cazake di cur, des djines, et des bas solés, s' a metou a ratinde. Ratinde cwè ? Ki dj' rabroke sins manke ! I n' aveut pus nolu e l' mājhone : c' est seur mi k' i ratindeut. C' est come ça k' dj' compurdeu e m' tiesse...

Dji n' vos a nén co câzé d' nosse pa. Lu, i gn a ddja ene boune hapêye k' i n' est pus la. Il âreut yeu cassé s' djambe, il âreut mia valou ! Ça s' a passé e moes d' setimbe, cwand dj' a moussi e shijhinme : li berce des latenes, come nosse mwaisse di scole

dit.

On djoû, al brune, il a rabroké avou troes cwate soçons. I s' ont recloyou dins l' coujhene. Nosse man a monté dins ene raedje di tos les diâles et boerler padrî l' ouxh po s' plinde k' ele n' âreut savou cûtner po l' soper. Il a moussi foû, l' apicî pa s' hanete et lyi dire di serer s' betch. (Cwand dji scrî : « betch », dji so co Bén lon erî di çki dj' a etindou.) I lyi a dit k' s' ele ni s' taijheut nén, i lyi dinreut ene taene k' ele s' e sovénreut co l' djoû k' ele pasreut padvant l' diâle. Et, il a rmoussi adlé ses soçons...

Cwénze djoûs pus târd, on-z a comprins l' handele...

Il avént tertos stî apicîs tot potchant foû d' on gros botike. Nosse pa aveut on vî saetch às canadas plin d' biyets e-n ene mwin et on fizik dins l' ôte. Li fizik, c' esteut on djouwet d' efant, mins les biyets, zels nén, c' esteut des bons !

Cwand dj' el va vey, i m' dit todi : « Ba ! Troes ans d' yoyo, ci serè rade houte ! » I pout Bén câzer : on voet Bén k' ç' est nén lu k' est âdfoû a raconter ki s' pa est evoye e condjîs ou e voyaedje, li pus sovint d' l' ôte costé d' nosse viye Bole. Dji vos l' pou dire, mi, troes ans, c' est a ndè nén vey li dbout !

L' ôte avou s' cazake di cur, i pesteleut et razouyî s' monte a tot moumint. I s' diveut dmander cobén d' tins k' i m' fâreut po fé l' voye del sicole disk' adlé nos. Pont d' tchance, valet, dji n' djowe djamây à lumçon sol voye po rtchaire el mājhone. Et dj' a Bén rājhon. Pôreut vali k' dj' âreu cotrinné, dji n' t' âreu nén veyou ebarker nosse man ! Dji m' âreu yeu poenté franc batant ; dj' esteu rfwait : ti m' sôtléves sol

paltot et co on cōp mi rtrover dins ene famille di loignes, et rçû vaila sins pont d' cosséns so les xhames.

I m' faleut peter evoye li pus rade possible sins m' fé vey, et nén cwand-cwand.

C' est adon k' dj' a sondjî a l' ouxh di drî, li ci del coujhene ki dene sol corti. Si dj' vos di : corti, c' est paski nosse man l' lome insi. Po vs dire li verité, c' est vaila k' ele late ses pelakes di canada et les vetès scheuves des carotes. Cwand nos nd avans !

Cwand elle est el mājhone, ele lait todi ç'-t ouxh la à lādje. Avou ene miete di tchance, ele n' årè nén yeu l' tins d' sondjî a rmete li vera. On n' sondje nén a ça s' on doet ndaler inte deus gableus. Di tote manire, dji n' pierdeu rén a sayî...

Tot doucetmint, sins awè l' air di rén, a baxhete inte les hāyes, dj' a prins l' rouwalete ki passe padrî les mājhones. Dj' a moussî dins l' corti ki djond l' nosse, li ci dā Robert mon l' Pate. I gn a vaila on moncea d' vizreyes co pire ki l' diāle ! Li Robert, c' est on vî djonne ome ki n' a djamāy viké la k' avou s' viye man. Cwand l' eure di s' man a stî markêye, li pôve ome a batou l' berloke. Nozôtes, nos n' avans djamāy yeu d' mizeres avou lu, minme s' i n' a nén totes ses bwejhés dins minme fagot.

Si mājhone - si barake divreu dj' dire - est co pus viye ki Matïssalé, avou des rayenes di sclimboigne, des cenes ki n' sernut pus et ds ôtes ki n' drovnut pus. Tot çk' i trove so les voyes, i l' rapoite avou ene tcherete k' il a emantchî lu-minme avou des rows di velo.

Po l' moumint, i doet doirmi ; i n' a rén ki rmowe !

I voet evi l' tcholeur et dji n' vos di k' ça : ådjourdu, i gn a veut bén set soleas. Dins des cas come ça, i s' ressure dins s' cahoute et on nel rivoet pus disk' al vesprêye cwand i fwait pus frisse : come les taessons, cwè, mins a l' årvier, di l' esté !

Avou totes les tchinistreyes ramonçlêyes dins s' djårdén, i gn a waire di tchance po k' on m' voeye : minme avou on deujhinme gableu a l' awaite so li drî. I gn a veut nolu, rén d' pus seur. A n' nén croere, come les gableus pudnut les efants po des bāyāds ! Dj' a zouplé padzeu les filochés. Dj' a

triviersé l' corti - mi dj' el lome li batch às mizeres -, et dji m' a-st aclapé al muraye.

L' ouxh esteut à lādje. Dj' a sondjî e mi-minme : « I gn a pont d' parey a twè. Pus foirt ki t' pa, todi, k' i s' a fwait picî come on gamén, avou s' passe-montagne so s' tiesse sol parkigne do sārma. » Et après, i vént fé l' vantård po m' dire : « Schoûte todi Bén t' popa, m' gamén, schoûte Bén çou k' dji m' ti va dire... »

Oyi, c' est ça ! Boute todi ! T' as Bén l' air malén, la, padrî l' cwārea dins l' parlwer do prijhon.

Cwand c' est k' dj' î va, dji dvén ossu serieus k' ene poye ki pixhe. Dji mete mi keute so mi djno, mi minton so m' poun, et dji schoûte tot mi djhant ; fwai l' contraire di çk' i t' dit, et t' årès tot bon !

Dj' a triviersé l' coujhene, passer dins l' alêye po prinde les montêyes tot doûs, tot m' placant conte li muraye, po ki l' bourike ni m' voeye nén åd triviè do cwārea d' l' ouxh, à cas k' i tapreut èn ouy dins l' intrêye.

Dj' a metou m' malette dins m' tchambe et dj' a moussî dins l' cene da nosse man ki dene so li dvant et sol rouwalete. Nosse gableu est todi la. I rsaetche si cazake di cur, et padzo, i gn a ene aburtale avou on revolver. I les rsaetche po les catchî dins l' cazake. Il est sankenaiwe. I sowe padzo ses bresses. Lu non pus n' sopoite nén les canicules.

Dji ridschind dins l' coujhene. Dj' apice ene botaye di laecea, ene djate, on coyî, mi boesse avou mes mayisses shoflés, et dji rmonte e m' tchambe. Dedja k' dj' a l' pepete, ça n' est nén les poennes di m' leyî crever d' fwain, don !

Dji drove li trape ki moenne å guernî. Dji lai les montêyes rider disca mes pîs, et dji gripe å lahôt avou ene lampe, ene coviete, mi malette et tot l' amagnî...

Dj' a tot laté sol payasse k' on tént vaila po l' fré da nosse man, cwand i vént a tchaeke cōp ki s' feme pete evoye. A pô près tos les shijh moes, il abroke et s' dire k' i n' è pout pus. Nozôtes, nos dschindans l' payasse. Lu, i n' lâtche nén si axhlāve [GSM] a berdeler avou s' comere, mi matante, tote li shijhe. Et il erva aviè meynute, tot djhant k' ça s' a-st arindjî ! Li payasse, dji wadje k' i n' a djamāy doirmou dsu, mins elle est la, on n' sait djamāy, ça pôreut co siervi...

shûte p. 15

Nosse Walonreye di l' esté

Basse di plaijhance [*mare décorative*] (foto da Martine Mahin)

Mouze et l' Rotche Bayåd [*Rocher Bayard*] a Dinant (foto da Jean Cayron)

Tchestea d' Idje [*Hierges*] el Walonreye di France (foto da Jean Cayron)

Mouze viè Andene, des falijhes di Sanson (foto da Georges Sfasie)

pâwion u palivole (foto da Martine Mahin)

Blanc Bleu Walon al fôre e Librâmont (foto da Lucyin Mahin)

Fleurs di tonire (foto da Martine Mahin)

Ces pådjes cial sont da vosse

Si vos î vloz eplaidî des belès fotos e couleur del Walonreye (del minme sâjhon ki l' limero del gazete), u adon des desséns a vey avou l' walon, i vos nos les fât avoyî on gros moes divant l' atacmint del sâjhon (metans, e moes d' awousse po l' waeyén-tins 2018).

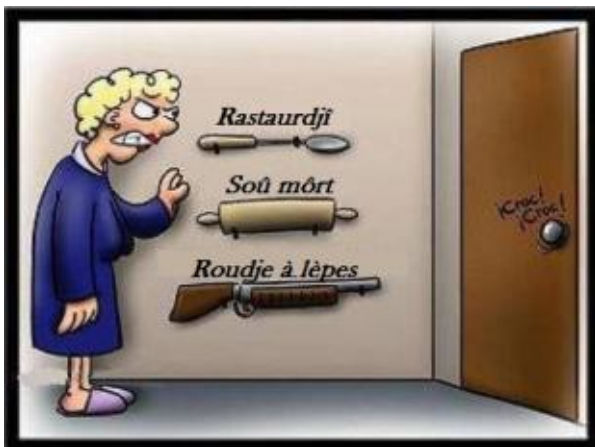
Imådjes po rire riwalnijheyes pa Jean Goffart

Les cénk prumîs djoûs après l' dimegne sont les pus deurs. Mins, po shure, les ôtes, ça va mî!

On boutaedje n' est djamây fini tant k' el fén n' a nén stî metowe dissu papî!
Djeus d' mots: boutaedje: a) travail; b) poussée; fén: a) fin; b) fumier

Rastârdjî / (dji) so moirt / rodje às lepes

Tos les dimegnes, di 8 a 10 eures à matén, c' est l' raploû des Walons avou Djan (so radio Quartz, <https://www.radioquartz.be>)

Paretret k' l' alcol towe. Mins gn a cobén d' efants k' ont vnou à monde grâce a lu !

Imådjes po rire riwalnijheyes del Blawete

I-n-a todi pus' di fâs policiers...

Vochal k'mint lès rik'nohe

è walon L'Blawète

I n a todi pus di fâs policîs / Vocial kimint les ricnoxhe / Les fâs / Les vrais

Dj' èspère qui ça t' va fé plèzîr, dispôy li tins qui ti m'ennè d'mandes eune !

Dj' espere ki ça t' va fé plaijhi : dispoy li tins ki ti m' endè dmande ene !

è walon (Disette)

Ni m'raconte nin des carabistouyes, dji so sûr d'avu oyou l'mot "ârtisse" !

è walon

L'Blawète

Docteûr, dj'a on tracas... anfin, pus-vite mi-ome... Si tchûtchète est si tél'mint longue qu'èle toume so sès pids !

Madame, asteûre avou lès progrès dèl médecène, on pout li r'côper on bokèt ...

Li r'côper l'kekète, vos bal'tez...!! Ci n'est nin possible d'li ralongui sès djambes ?

- Docteur, dj' a on tracas... infén, puvite mi ome. Si tchûtchete est si télmint longue k' ele tome so ses pîs.
- Madame, asteure, avou les progrès del medcene, on nnî pout rcôper on boket.
- Lyi rcôper l' kekete !? Vos baltez ! Ci n' est nèn possible di lyi ralongui ses djambes ?

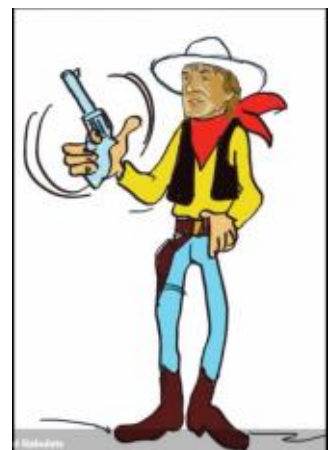

Énn'as-s' co po lontins ?

Va t'ripwèzer, ...dji t' houkrè, qwand c'èst qu'ça serè t' touû !

- End ass co po lontins ?
- Va s' ti rpoizer... dji t' houcrè c'wând c' est k' ça serè t' touû.

Ni m' raconte nèn des carabistouyes; dji so seur d' aveur oyou l' mot « ârtisse » [vétérinaire].

© 2008

Bive la cint-z ans

Huguette Lucy, ene sicolrece des cours di rfondou walon a Bive, c' est eto ene pondeuse [peintre]. Ele s' a-st amuzé a rdessiner des viyès cwâtes postâles do viyaedje, ki datèt did la on cint d' anêyes.

Li gâre di Bive [point d'arrêt]. Li voye di tchmin d' fier Dinant-Bietris âreut stî basteye diviè 1870. On prindeut les tikets dins l' guerite a hintche (après côp, ça a stî dins l' trén). Li gâre di Bive a stî suprimêye avou l' govienmint la k' Herman Decroo esteut minisse des transports (anêyes 1980).

<==

==>

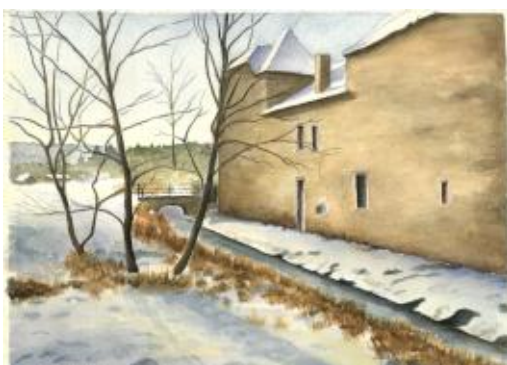
L' otel di Bive, lomé « otel di l' Ârdene » (diviè 1925), pu « otel Alambra ». A divnou on dansigne (« li Strî »), pu ene farmaçreye.

Les priyîs â tchestea d' Bive, metans po les tchesses al nûte di tchéns [chasse à courre], î vnént

Tchesse al nûte [meute] di tchéns : li cwâte est datêye di 1922. Il ont tchessî insi inte les deus gueres, et co ene miète après l' guere di 40, mins il avént des rujhes avou les cinsîs po moenner l' meute di tchéns do tchestea âs bwès.

Les bastimints dins l' fond, c' est çou k' a divnou, â djoû d' enute, l' aisse del tuzance [centre culturel] di Bive.

<== dirî
l' bressene (gn
aveut deus
bressenes a
Bive)

==>

voye di Hodré-
mont

<== pont sol bî
d' Nwaranfwè
(asteure, aviè l'
catou [rond
point])

==>

ôte coulot, co
avou on ptit
otel

po les soçons di m' pa, kécfeye !

Dj' a rsaetchî les montêyes disk' a pa padzeu, riclaper l' tape-cou et mi stinde fin long. Dj' esteu hodé nâjhi, a tchaire la, sins djambes. Dji n' aveu pupont d' foice. Dji n' m' è vantreu seur nén e scole, sortot nén a m' camaeråde Biernåd.

Biernåd, c' est come on fré, dispoy ki nos avans aprins k' nos avans skepyî l' minme djoû. Si pa da lu, il est medcén. I n' pout don mâ d' tchaire a broye-di-tchet. Dji n' sai nén si c' est a câze did ça, mins il est todi dierin a scole. Il a l' dâr po fé des responses ki n' plaijhnut waire às mwais. Les troes cwârts do tins, il acheve si-t eure adlé l' diro avou ene ritnowe âd dizeu. Mins, i s' è fote ! I m' dit todi – et ça sereut co Bén l' vrai –, k' on nos a seur comaxhî cwand nos avans skepyî al maternité. K' i dvreut awè mes parints et mi les sinnes. L' oxhea, c' est k' nos n' avans nén vnou sol tere dins minme ospitâ : djel sai Bén, dj' a carwaitî. Mins ça nos mete des sondjreyes plin nosse tiesse...

« N' espaitche ki dins l' gurnî, ti rshonnes come deus gotes d' aiwe a ene loke a rlocter ! » come il âreut yeu dit.

Avou nosse pa â yoyo et nosse man al police, dji l' âreu Bén vlou vey, mi, l' Biernåd.

Asteure, a cwè k' tot ça aléve tourner ?

K' aveu dj' don Bén fwait â Bon Diu po tchaire so des parints come ça ! Rvénront i co ? Pocwè k' i n' rawaitnut nén a leus efants. Portant, on direut k' i m' voeynut voltî. I fwaiynut des tiesses come des tchvâs-godins cwand dji va cweri mes pris al fén d' l' anêye. Mins a moumints, i m' shonne ki si dji n' sereu nén la, ça sereut djusse li minme por zels. Nosse man mel tchante co sovint, va ! « Dji sereu tote seule, dji pudreu mes âjhes. Dji n' freu ddja pus a mindjî, dji n' mindjreu pus k' des platnêyes aprestêyes d' avance. »

Nosse pa, lu, c' est tot l' contraire, i s' è fote e s' panse come on tchén d' barakî – k' i m' fwait mâ câzer – asteure k' il est nourri sol conte del princesse. Dji n' î va waire sovint adlé « madame Sapin », come i deynut inte di zels, mins ça lyi fwait on ptit plaijhi.

Mins dvant, c' est tot

djusse, s' i veyeut ki dj' esteu la. Dj' els etind co, tos les deus s' bate, po tchoezi l' sounreye po marker les eures do regulateur k' est so li tchminêye. Dji m' dimande Bén si n' tegnnut nén dpus a lu k' a mi !

Portant, la, mâgré tos leus mwais costés, dji veyeu li plaeece k' i tnént : li prouve, c' esteut m' coviete, fine frexhe di tchoûlaedjes, tote cotoirdowe come on grand motchoe dins l' parfond di m' potche !

Po tot fini, dj' a rprins coraedje. Dji m' a coloûté disk' al bawete do pegnon ki dene sol coû. Li gableu esteut ashî sol capot d' l' oto d' nosse djondant. Si sûtifone [smartphone] tchâféve a s'-t oraye. I n' aveut nén l' air binâjhe po ene mastoke. Kécfeye Bén k' i telefonéve a nosse man po sawè ewou k' dj' esteu. Si c' esteut come ça, ça aléve co berdeler deur ! Come dj' el conoxhe, i nd alént awè po leus cwârs di « godferdoms » et d' « diâle mi vént ! ». Ele si freut laide, dire k' i m' ont fwait tant awè peu ki dj' m' a stî neyî. Et k' c' est d' leu fâte. Elle end est Bén capâbe. Ele ni prind waire sogne did mi, mins, s' i gn a ene sakî ki m' cwirt mizere ; t' è fwai nén, ele divént come li tchén d' nosse vijhén cwand on lyi vout prinde si bale di tenisse. Tigneus come on tiket, k' i dvént. Ou Bén, ti petes evoye on cint metes, ou Bén t' as on cénk a t' fondmint ou on schârd dins t' bodene.

Li gableu aveut lâtchî s' djeyessem, mins les souweurs, zeles, estént todi la. A vey si tiesse et ses doets ki batént li mzeure sol capot, dji veyeu Bén k' i gn aveut èn oxhea. Po cobén d' tins end aveut i co a m' ratinde. Sacwants eures ? Et l' nute ki tcheyeut...

Cwè çk' i frént sins m' ritrover ? Dji n' è saveu rén. Et dji m' è foteu come di l' an carante. Çou k' est seur, c' est k' leus orayes alént xhufler. On lzî direut k' il avént mâ fwait leu bezogne, k' i m' avént leyî peter evoye, ki dj' aveu kécfeye dedja fwait m' dierinne bâte.

Ça m' a fwait do Bén d' sondjî k' n' aveut nén k' mi k' aveut des traecas.

Si l' Rodjî, nosse djondant, moussive foû di s' mâjhône, et vey l' ôte ashî dissu l' capot di s'-t oto, il end aléve etinde. Dj' el voe ddja avou s' loke às poussires lyi criyî k' i lyi a froxhî s' carosreye. Ça m' a rmetou

d' aplomb et dj' a yeu hâsse di rire ; ça
m' aléve mia...

A djnos, dji m' a ralé stinde so m' payasse,
po-z ataker mes lçons...

(a shuve)

Jacques Desmet, novele
k' a fwait prumî pris al bate
des Scrijheus do Cinte, El
Lovire, 2016.

C' est ene rowe ki toûne...

...et ki nos spotche
- Grosse pezante rowe -,
Et ki disface
Li vwès des omes.

Pitits lingaedjes dicwelixhants
K' ont hossî el banse tant d' efants,
Vo vs la moudris,
Sprâtchîs, finis;
Et l' vuze di vos djins dvént halotche,
Sins refudjom.

Mins às aireurs d' on novea djoû,
Cwand les spotchants âront leu daye,
Dins les ptits payis, on samroû
Vénrè huzer dins les ramayes
Leu ravicance,
Leu nouve efance.

Damadje ki dji n' serè pus la
Pol rafiya
D' leu ravica.

Lucyin Mahin, sol les voyes di l' Estremadoure, li 26 di fevrî 2018

Dji sereu-st on violon

I.

Dji sereu-st on violon k' on djowe dissu mes bwès
Dji rexhreu foû d' mes coides des airs ki vs dinrènt soe
Des istweres di hantaedje, di betchs dissu vos tresses,
Dji sereu fén binâjhe, djondou pa vos caresses...

...Et n' wârdè a tchaeke côp k' on
muzlinaedje di notes
Ki tchantrènt e vosse tiesse a vs
fé divni fene sote.

II.

Dji sereu-st ene guitâre, kekeye dizo vos doets,
Dji m' metreu a muzeure, po fé valeur vosse vwès.
Mes coides tote triyanantes mousrènt didins vosse cour ;
Dji sereu fene binâjhe d' ahessî vosse bouneur...

...Et n' wârdè a tchaeke côp k' on
muzlinaedje di notes
Ki tchantrènt e vosse tiesse a vs
fé divni fene sote.

III.

Dji sereu-st on sacso, lu k' a brâmint-st a dire,
Dji poitreu vosse tchanson â ci ki vos atire
Dji sereu vost aidant cwand vos serîz mouwêye ;
Et cwand vs ârîz des plâyes, dji vs les ireu rsouwer...

...Et n' wârdè a tchaeke côp k' on
muzlinaedje di notes
Ki tchantrènt e vosse tiesse a vs
fé divni fene sote.

IV.

Si dj' sereu piyano, mes touches blankes eyet noeres
S' evolrènt d' on randon po rblanki veste istwere ;
E cori dzo vos doets, djouwant ene sinfonye ;
Et vos ratinde sol voye, tot l' long d' vosse vicâreye...

...Et n' wârdè a tchaeke côp k' on
muzlinaedje di notes
Ki tchantrènt e vosse tiesse a vs
fé divni fene sote.

Mâjhnî, e moes d' djanvî 2018

Vîs mestîs

Marixhå (II)

Shûte do responda da Léon Jeunejean, vinou å monde e 1921, ramexhné pa Jean-Marie Hurdebise, et parexhou dins li rvuwe do Ståve des Boûs, l° 8, bontins 2016.

Cwand dj'ouri saze ans, on rifjheut li grand-rote a l' Haleu avou ene grosse machene k'aveut des gros pontous dints d'acî di cwate cintimetes so cwate. Cwand k'il esteut bén tchâfés, l'acî dimanent pus lontins molasse ca i n'si rfoedixheut nén si vite ki l'fier. Tot les djoûs, on nos amoennéve des dints po les raponti.

Rifé des rôleas

A dzeu d'l'eglome, i gn a on ptit trô la k'on pout mete li taeyant ou l'poere, ki sont des pitîs pîces po tourner les fiers et les crotchets.

On djoû, dji rifjha on gros rôlea d'coûteure [culture] avou deus rôleas di swessante cintimetes ki dj'cecla tot ndê fjhant ût bokets d'cwinze cintimetes.

Pitîs usteyes

Po fé les haweas, on purdeut on plat boket di septante so dijh-ût. On l'tchâféve, on l'bateut po l'racourti et l'toirtchî. Adon, on l'côpéve e deus, on l'droveut, epwis on rucloyeut po fé l'tiesse. Avou on disgoirdjoe [dégorgeoir], on tapéve dissu et on fjheut ene rinneure po ki ç' soeye pus solide. Li marixhå djheut a l'ovrî « tape a gâtche, tape a droete, tape a plat ou tape a pene » (le mârtea a deus costés, li plat et l'pene). Li betchete, on l'findeut e deus et on meteut ene pastile d'acî k'on sôdève po ki ç' soeye co pus deur ki fier.

Po l'traeyin, c'esteute parey.

I gn a todi avou on hopea d'pepinirisses a l'Haleu et i faleut fé

totes sôres d'usteyes, come des sâcloes ou çou ki dmandént.

Avou l'electrike...

... i gn a tot k'a stou tchabolé. C'esteute viê 1931-1932 mins mu pere n'esteute nén foirt d'acoird. « So l'tins ki l'moteur toûnrê, vos iroz balziner dvant l'ouxh », dijheut i.

Po monter et dschinde li shofloe po fé aler l'feu, on-z aveut ene cawe d'adjokêye et, abeye, i faleut apicî l'masse. Et les troes foreuses al mwin ! Çou k'dj'a vô-mi avou ces usteyes la !

Candjmints après l'guere

Do tins d'guere, mi popa mi djha « Vos estoz coraedjeus mins i fâ-rê ki vos l'soeyoxhe co pus ». Por mi, i saveut bén k'aléve mori. Onk di mes frés cwita l'mâjhon li 9 di mây 1940 et fourit prijhnî disk'å 28 di djulete 1945. Êm popa ni l'a pus rveyou, come i mora e moes d'decimbe 44. Dji l'a veyou plorer e l'foidje ca i n'voleut nén ployî dvant s'feme. Dj'aveu vint-troes ans et vo m'la tot seu avou m'mame. Li deujhinme di mes frés, Hinri, fourit lomé dwanî e 1938 et lu dmana tote guere. Mes deus frés estént des djermales.

Cwand l'guere fourit houte, tot esteute candjî. Les tchvâs fourît replacîs pa les tracteurs et les camions d'bwès avou des ptits truys. I gn end aveut ene dozinne a l'Haleu et dj'aveu beacôp d'ovraedje. Cwand k'il avént fini djournêye, i m'amoennént leus machenes et leus usteyes et dji les

jheu a l'nute po k'i polénxhe ovrer l'leddimwin. Dj'aveu ene divize « ovraedje et siervice » ki dj'a shuvou tote mi veye.

On coûtiva minme del toubak.

Çu fourit mi feme Lucyinne ki ovra e botike di kincayreye. Ele tournéve les manaedjes po vinde des ronxhes [fils barbelés] et des caboloes po s'fé cnoxhe.

Djondant, divins l'plaece k'on-z est asteure, c'esteute on café ki s'loméve « Le café du milieu du monde » drovou pa m'grand-popa k'aveut cénk djonnès feyes et troes valets.

Mu grand-popa aveut ataké l'foidje a Oûte (Oûte-dilé-Gouvi) [Hourt] et i bagua a l'plaece ac-tuwele e 1885.

Il aveut-st edvinté ene boesse di scroufier [fonte] po-z ecrâxhî les rows di tcherete, ki fourit minme bruvtêye.

ecrâxhoe bruvté wârdé å Ståve des Boûs

Responda ramexhné li 30 di setimbe 2015; ricoridjaedje do mwaisse tecse: Jean-Philippe Legend; rifondaedje et rassonraedje: Li Rantoele; ratournaedje e francès: sol waibe do Ståve des Boûs: www.stavedesbous.be/wallon.

Li marixhå ceclant ene rowe di bwès

Mancîs lingaedjes

Sol rapoûlaedje di Pwetî

Les 6 et 7 di may, dj'ava l'aweure di poleur prinde pârt a on raploû d' linwincieus [linguistes] so les formagnîs lingaedjes [langues minorisées]. I s'tineut a l'univ di Pwetî [Poitiers], el France.

On programe bén tcherdjî, la k' on aléve djâzer di totes sôres di mancîs lingaedjes, do pweturlin-sintondjwès (li lingaedje coinrece d' après rola) disk' à mawori, k' a divnou langue oficire del Nouve Zelande, tot passant på walon, ki c' est mi ki prezinta.

Keynote

C' est come çoula k' on lome, e-n inglès, on pretchaedje djenerâ sol sudjet do raploû. E francès, ça s' dit « *conférence plénière* ». Diréns dju e walon « mwaisse pretchaedje » ?

C' est Klaus Bochmann, di l' univ di Lepsik ki vna djâzer des ptits lingaedjes dins les pays di l' Urope di l' Ess : Oucrinne, Roumaneye et Moldaveye. Et mostrer ki l' ravicaedje di l' oucrinnwès a eto corespondou a on spotchaedje des lingaedjes des pus pitîs kiminâltés. El Moldaveye, les rujhes sont co pus grandes, ca mete li rounin come lingaedje oficir, ça lyi avize esse ene accion politike, ca l' moldâve est tolminme assez diferin. Avou ça ki, do trevén sovietike, on pleut studyî les pitîs langues. Et les djins del hôte, zels continouwnut a câzer rûsse.

Li deujhinme boket do mwaisse pirlodjaedje, c' esteut so les lingaedjes des abagants e l' Urope coûtchantrece. I lyi shonne ki nosse société n' a rén apresté po-z acouter a cisse kesse la, adon k' gn a todi d' pus d' « aloc-tones » dins nos pays, et k' il ont sovint dipus d' efants k' les « indodjînes ».

Djâzant atlasse

Onk des prumîs prezintaedjes, ci fourit l' ci da Philippe Boula de Mareüil, l' adjinçneu do djâzant atlasse éndjolike des lingaedjes di France. Di France et d' avâ la,

poy ki, tot clitchant so ene caze âdzo del mape, on pout radjouter li Beldjike, li Swisse et l' iye di Djersè (adresse al p. 23).

C' est todi l' minme tecse k' est ratourné dins dipus d' 150 pârlers: ene fâve do vî vî tins sicrite aprume pa Ezope, « li bijhe

eyet l' solea ». C' est vormint del bele ovraedje, et k' i gn a ene contrumasse di cibernaivieus(es) ki vegnut viziter : 400.000 inte l' enondaedje e l' esté 2017 et l' moes d' avri 2018.

Tantea ki dj' a ofri on còp di spale à Flipe, k' a accepté bén voltî. Ns avans radjouté cénk ponts walons, grâce al binamêyisté da Djan Cayron (ricâzeu rfondou purade avou l' accint do roman pays), Djôzef Dokir (djâzeu natif del Viye Sâm), Cristian Tirion (djâzeu raloyî a Serè), Djan Hamblene (ki câze e namurwès) et mi, dit-st i l' sot (k' a eredjistré l' accint d' Transene). Avou les ponts d' Vireu-Molin (Walonreye di France), Lidje et Vervî, ça nos fwait 7 ponts walons sol mape. Vive nozôtes et les tchéns d' tcherete !

Les rujhes di l' alzacyin...

Les Alzacyins ont l' droet d' aprinde leu lingaedje coinrece e scole dispu 1982. Mins gn a la ene eguegne nén rawârdêye: çou k' est à programe, dins ç' cours la, c' est l' hôt almand. Mins nerén, les Alzacyins, zels, ni loukèt nén l' almand come leu prôpe lingaedje. Cwè fé ? Copurade ki l' alzacyin n' a nou côde ISO, n' est nén scrît et n' a nou rfondaedje e-n erote.

Mins l' lingaedje est co bén vicant: e 2012, 43 Alzacyins so 100 deynut k' el sepèt co djâzer. Mins, dins les efants et les

djonneas di 3 a 17 ans, end a pus k' 3 âcint.

Ene des manires di passer del kinoxhance djâzêye à scrijhaedje, c' est les (scrîts) berdelaedjes so les rantoeles di soçnaedje [réseaux sociaux] et les sûtifones.

Pascale Erhart, di l' univ di Strasbork, s' a-st amuzé a rcopyî tos ces messaedjes la, et vey kimint k' les djâzeus tirént leu plan po-z ortografyî leu pârlar. Come i s' î faleut atinde, gn a deus clintchas,

onk ki rsaetche après l' ortografeye almande, ey en ôte eviè l' fonetike, sicrite a môde francesse. Gn a co des mantches a mete po fé on rfondou alzacyin, ki les efants pôrênt adon raprinde oficirmint e scole.

et les cenes di l' ayicyin

Onk des pays do Tîce Monde ki s' a dislaxhî l' pus timpe. Dedja e 1802. Li lingaedje di 100 âcint del djin a stî metou e scole come sudjet et come lingaedje d' acsegnmint e 1979. Mins divant çoula, tot l' acsegnmint esteut e francès et l' creyole ayicyin n' esteut rén. Ci n' est nén do djoû à leddimwin k' on va rtourner l' vierna. Dins les familles on câze creyole a 90 âcint. Mins les djins del hôte ont

ptchî d' djâzer francès e leu mâjhône, et d' mete leus efants dins des scoles catolikes, la ki l' creyole n' est waire valorijhî, come l' a mostré l' inkete da Guerlande Bien-Aimé (sol foto).

(a shuve)

Lucyin Mahin, li 27 di may 2018

Ehåyaedje [planification] do statut do walon

Côde ISO 369-2 « wa » pol walon

1996 : onk des bigboss di l' estâvlixhmint des waloneus scrît on sincieus (?) papî la k' i rmete so dotance l' egzistance minme do walon. Les lingaedjes del Walonreye ni serént k' ene shuvance [continuum] di patwès (li mot rvént 38 côps dins l' ârtike).

On -z ôt brutyî ki Jules Feller lu-minme s' end a rtourné divins s' waxhea, lu ki scrijha, la dpus d' cint-z ans (e 1912): « *L' ensemble des dialectes wallons forme une unité linguistique d'un ordre supérieur. On peut convenir d'appeler cette unité langue wallonne ou wallon.* »

Les Rantoeles sont la !

Si ene dozinne di waloneus ont contrusiné l' papî, end a eto k' ont porshuvou, pyim piam mins ties-towmint, leu bouye po fé do walon ene vraie langue. Rifondaedje [planification du corpus] mins eto ehåyaedje do statut, come on l' va vir dins çou ki shût.

Onk di zels ki l' Istwere riténrê s' no, c' est seurmint Pablo Sarachaga, ki nos rçuva a Oupêye et nos leya lyi dmander kesses et

messes, tot tûtlant tenawete dins s' djate di maté (i rivneut d' on long condjî e l' Ourougway, la k' il a crexhou).

Li Rantoele (L.R.) : Ça fwait ki Lorint Hendschel - c' esteut e '95 - i discovreut Linux et i scrijheut tos les djoûs.

Pablo Sarachaga (P.S.) : Åy ! i scrijheut çou k' on lomreut on blok asteure; a ç' moumint la, gn aveut nén co ç' no la.

Ça s' lomève « li djournâ d' ene apriyesse », dji pinse. Et tos les djoûs, i meteut çou k' i discovreut, les rujhes k' il aveut avou Linux. Et i scrijheut e-n inglès ey e walon, nén e francès.

L.R. : Comint est çki vs avoz tchai ladsu, vos ?

P.S. : Ene miete a l' astcheyance; dji n' sâreu dire. Surmint ki dj' cwereu après on mot u l' ôte sol Daegntoele et dj' a trovê cisse waibe. Et a ç' moumint la, dj' ovrève po Mandrake Soft - ki s' lomève co insi a ciste epoke. Et dj' esteu tchîf responsâve do sopoint des lingaedjes sol sistinme d' operance Linux.

L.R. : Cwè çki ça vout dire e-n èn « âjhey walon » ?

P.S. : On sistinme d' operance - ki ça soeye Linux, ou Windows ou Apple - i sopointèt pus d' on lingaedje. On pout tchoezi dins ké lingaedje on va scrire et vey des messaedjes. Ça vout dire ossu li manire di relére alfabetimint des letes, des tecses, li manire di hâyner les dates, les nombres, ossu, les limeros d' telefone tot çoula so çou k' on lome des locales. Mi ovraedje amon Mandrake Soft, c' esteut di fé çoula po l' pus di lingaedjes possible. Dji saveu vormint bén kimint fé. Et adon, cwand dj' a veyou cisse waibe la da Lorint, dji lyi scrijha po lyi dire kimint fé po fé l' sopoint di bâze pol walon, po-z aveur li relijhaedje alfabetike des letes, des dates, evnd.

L.R. : Mins l' walon n' esteut nén on lingaedje, e '95 ?

P.S. : Li walon, siya, mins i n' aveut pont d' côde pol defini. Mins come c' est « walon » dj' atâvla di mete ces letes « doblû A » (wa) po l' idintifyî. Et c' est insi k' ça a cmincî; on a ataké a fé des ratournaedjes, k' ont stî eplaidîs a Mandrake-soft (a Mandrake-Linux). Mins a on moumint dné, les cis ki s' ocupént d' on pacaedje u l' ôte ont passé m' dire: « mins on n' pout nén, la, radjouter vosse pitit lingaedje « wa » paski c' est nén on côde ricnoxhou. » Adon, il a bén falou k' on cwirt amon li livreye do Congrès des Estats

Unis ki c' est leye ki, å livea eternacionâ, s' ocupe des côdes ISO - dji n' sai pus ké limero - po-z idintifyî les lingaedjes; lyi dmander di radjouter on côde pol walon. Adon, il a falou produire des preuves come cwè c' est Bén on lingaedje k' est cnoxhou. Et sicrît, paski les côdes âs deus letes, ci n' est rén k' po les lingaedjes ki sont scrîts. Ca c' est po les livreyes.

Adon, on a mostré k' i n a vormint ene istwere del literateure dispoey des ans. On a evoyî des fotocopeyes di lives, d' ârtikes mostrand k' on l' eploye ossu Bén pol powezeye ki po raconter des istweres, et ossu Bén dins des gazetes. K' i n a minme des cours a l' univiersité k' ont l' walon come sudjet. Les documints k' on-z a prodût ont stî suffixhants.

L.R. : « On », c' est kî ? C' est vos tot seu ?

P.S. : I n a des ôtès djins, ossu. Mins c' est mi k' a scrît vormint a l' adresse del livreye do Congrès. Mins n a-st avou ossu l' aspalaedje da Lorint Hendschel, Stefane Quertinmont. Dj' a ossu dmandé a l' U.C.W., les cis k' eplaidént li Walo + gazete. Et c' est avou totes ces aidances la k' on a polou produire les documints rekis.

L.R. : Vos vs raplez del date ? Pask' on nel trove nén dins les ârtchives.

P.S. : On l' pout trover surmint dins l' waibe del livreye do Congrès. La wou çk' i listèt tos les côdes des lingaedjes, i metèt e kéne anêye ki ça a stî radjouté. Dji n' sâreu nén dire vormint mins dji pinse ki ça doet esse 1999 u 2000, la, èn afwaire insi. (ci fourit 2002).

L.R. : Bén merci, vos, Pablo !

responda ramexhné li 17 di mâss 2019, veyâve come videyo sol téré walon-câzante (loukiz p. 23)

Veyâvté do walon

Fiesse às lingaedjes walons 2018

Cwand c' est pol cwatrinme côp k' ele va, ene mecanike doet esse Bén enôlêye. Come d' efet, nosse pitite machinreye tourna à pair des ponces...

Tot on programe k' aveut stî metou so pàs so fotches Bén a l' avance. Kécfeye trop a l' avance po les ocupaedjes coinreces [activités décentralisées] k' i faleut ddja awè rintré les dossîs d' subzides pol 15 di fevrî. Faleut ene abeyisté d' tos les diâles po-z esse dins les tins.

Ocupaedjes coinreces

Gn ava shijh dossîs rintrés a tinzayeure. Lacobén ki sacwants bouteus ni s' ont nén rtourné d' ça, et rifé des sacwès après l' date, sins esse aspalés des cwârs del Kiminâté. Tchance eto, ces rawetes di programe la fourît radjoutêyes a tinzayeure sol waibe oficire del fiesse. Merci, vos, Alix.

C' esteut l' cas po deus activités a Bive et ene a Rotchfoirt. Çou ki fjha del province di Nameur li cene li pus crâsmint ahesseye sol programe del samwinne. Pal voye di ces troes intrêyes la adjinçnêyes a ene ascoxheye del province do Lussimbork. Cisse-ciale n' aveut k' ene royé: li tchantaedje d' ene tchanson inglès-walone da Mimile (Vincent Delire) dins ene sicole di Djivri (Bertogne).

Todi mî ki l' Roman Payis, ki s' plaee esteut vude. Tot come li cene do Hinnot walon-câzant. Dins cisse province la, li tâvlea esteut rimpli avou deus ocupaedjes e picrd (Elouje et Tournai). Li province di Lidje, leye, aveut troes rubrikes.

So Bive

Noste adjinçneu d' programe, li bibioteke di Bive, n' esteut nén la po nos fé aler l' cayet come do papî al muzike, come ça aveut stî l' cas e 2017. Câze di leu ebagaedje dins ene ôte bastimint.

Ça fwait k' al dierinne broke, li djournêye a stî côpêye a deus. Li mârdi, c' esteut l' conferince-vidéo so les nos d' famille del

Walonreye, dinêye e walon pa Jean Germain à Coirneu d' Hu, et Bén egurniyeye [archivée] so cassette videyo pa Jean-Pierre Dumont. Adon-pwis, réndjolijheye [digitalisée] par mi -dit-st i l' fô.

Dijh-ût efants d' Rotchfoirt po leu prumî spectâke e walon.

Li vénrdi, c' esteut scole avou les efants d' Bive, mins ciste anêye ci, djusse les 5inme et 6inme anêyes. Come e 2017, nos acsegnîs a môde d' enaiwaedje linwistike [immersion]; dj' ô Bén: fé tote li scole e djzant walon. Mi so on conte di magneu d' efant [ogre] ramexhné a Sint-Houbert al fén do 19inme sieke; et Yvon Barbazon so les nos d' plaee [lieux-dits] di Bive.

Après l' lijhaedje et l' esplikêye do conte; dji dmanda a tchaeke efant di relére on mot dins l' tecse, et del ridire po-z esse eredjistré. Dj' a stî sbaré (a bon) ki ces cârpeas la ont co on foirt boun accint e walon, et minme riprononcèt co avou des picures tipikes di leu coron, po des cis k' i gn a.

Tant k' al dame di scole, ele prezinta l' walon come ene novele langue a-z aprinde po les scolîs et scolresses. Leye-minme ni saveut nén ki l' walon aveut stî disfindou dins les scoles e 20inme sieke.

Les efants, zels, li definixhèt co come « patwès ». Dji n' les a nén forbatou, mins dj' a Bén espliké l' diferince al dame di scole, po l' côp ki vént. Fât dire ki ciste alomâcion la est co foirt corante dins tote li Basse Ârdene, et pâr

el Gâme.

A Rotchfoirt

Ene ôte boune sorprije nos vna del shijhe a Rotchfoirt. Deus cint vint djins avént rimpli l' sâle po schoûter 18 efants fé ene rilêye di sketches et d' tchansons e walon. Colete Jallet, del copinreye « Julos », les etrinne dispu èn an u deus. Pont d' tchance, li toele do teyâte esteut e rak. Cwè fé ? C' est Willy Marchal et s' soçon clarinetisse k' ont djouwé des viyès airs di muzike tins k' on candjive di decôr inte les sketches.

Li shijhe fourit onorêye pâ minisse Belot, ki djha eto kékes mots e walon. Et ki n' si mâvla nén k' on l' balta dins on sketch, lu et s' tchâfeu.

A Djivri et a Nameur

C' esteut ossu l' vénrdi ki les efans del sicole di Djivri ont aprins ene tchanson mitan inglès, mitan walon, Djoleye Louwisse, do repertwere da Mimile et les bribeus d' toubak. Et studyî les pondants et les djondants sol djeyografeye di l' Amerike.

So Nameur, c' esteut l' esplikêye e walon d' ene pîce d' ouve do muzé, li rtâve di Belvâ [retable de Belleaux-lès-Rochefort]. Mins les scoles di Nameur, k' on-z av priyî, estént às abounés nén la. Po-z aveur des djins a ene ocupâcion, à djoû d' adjourdu, i les fât holer, et les aler cweri pal mwin, sapinse a Djôzef Dewé, l' espliké do rtâve.

Fiesse às lingaedjes walons 2018

Li grande fiesse a Nameur

Vaici, ci fourit l' grand radjoû des waloneus, come les anêyes di dvant. Mins dj' a les pinses k' i gn aveut dipus d' publik ki les ôtes côps.

Mins sacwants nouvea-vnous shonnént ene miete diswai-byîs. Paski pocwè ? Gn aveut la des waloneus estént ki chamårdént inte di zels a grandès aiwêyes, et zels ni cnoxhént nolu. L' anêye ki vént, fâreut motoit tuzer a des « natachas d' ascoye » [hôtesses d'accueil], a môde des cenes di l' areyopôrt di Zaventem avou « may I help you? » so leu T-chmijhe).

Seyances el grande sâle

Dins les politikîs priyîs, Djenvire Lazaron – li deputeye del province di Nameur (ki s' no rime avou « walon ») – esta l' seule a dvizer e walon avou Christine Decock. Damadje ki si ptit spitch, diferin do ci des ôtes anêyes, n' aveut nén stî apresté.

Adon-pwis, on-z ava droet à Tchant des Walons – et pâr troes coplets – tchanté sins astoke, emey tchapele [a capella] pa Souzane Mahin, ene walon-câzante ût ans viye.

Shuva li prezintaedje d' ene cwénzinne di pordjets po-z aprinde ene miete di walon às efants. Inketes amon les viyès djins po cnoxhe les nos walons des nos d' plaeece [lieux-dits] (Chevri-Rance).

Ene mitan des prezinteus ont câzé walon toltins (Jean Cayron, Brigitte Otjacques) ou on moumint (Jacques Warnier, Michele Herlin, Joseph Dewez).

Si sacwants videyos estént rashiowes so des rapoirtaedjes e francès, on a yeu eto do walon e-n evike [en « life »] so li scanfâr [scène] : djouwaedje d' ene sinnete edvintêye pa des aprindisses (univ di Nameur), pitit recitaedje classike (Chevri), tchantaedje d' ene viye tchanson francesse redjârbêye e walon pa Chantal Denis e 1998 (« tot m' pormoennant sol voye del citadele », so l' air di

Ey eto: li tchanson inglès-walon del sicole di Djivri; resconte d' ene classe d' efants d' abagants avou l' binde di tchanteus « Woûr des rays » (Fayi-dlé-Manadje); apriyesse di deus peres ki câznut walon avou leu bâshele (Djan Cayron); ocupaedjes dins les scoles do Payis d' Lidje dize l' holete da Djâke Warnier (fijhaedje d' on fime, ricetes d' amagnî, fotografiaedje avou des essegnes e walon da « Claire Badjawe »). Po l' Djâke, i fât aveur putchî [privilégiér] les tecnolo-djeyes éndjolikes po fé do walon. C' est çou k' i lome les « novelès voyes ».

Après ene pormoennâde e walon après Djeve (Joëlle Spierkel), Romin Berger nos vna spliker li scolyince [pédagogie] pol walon dins l' hôte sicole Djanfosse a Lidje. Cisse-ciale, c' est l' seule dins l' monde etir a scoler des scoleus pol walon. Mins li sistinme di scolaedje divreut esse rituzé avou les

scolîs d' enute ki n' kinoxhèt pus waire di walon.

Do minme livea di scole; li raprin-daedje do walon às studiants d' romane des Facultés d' Nameur pa Djôzef Dewez.

A Vervî, on a tuzé a on djeu avou des cwâtes et des nos d' biesses, di plantes u d' mestîs. Djusse come à CHADWE, li walon e scole di Tchâlerwè, ki prezintént dins les standes leu nouvea djeu, foirt simpe, li walo-botike. Kî çk' a dit k' i fâreut bouter eshonne et ovrer dins on scrijhaedje unifiyî ?

So les standes

Ene eure à long, les djins k' estént la ont polou tourner so les standes. Gn aveut des lives, mins eto des amagnîs tipike di tchaeke payis. Dj' a sayî les froumadjes d' après Mâtche et les bietrumés d' Nameur, ki rshonnèt às babulaires, ca « ele placnut come do hârpixh [poix, colle forte]. »

Damadje ki les trapisses di Scourmont dinés pol fiesse pa les moennes di Chimai ont dmoré dins l' cofe da Michele Herlin. Paski pocwè ? On n' pleut nén fé ombraedje al candliete des Abatwiers, k' avént dandjreus conté leus wangnes so les abwessons po fé martchî avou nozôtes.

On câze todi dpus walon

« en revenant de la belle Rochelle »).

Cial, po potchî so èn astoca [argument] da Djan Cayron (pocwè câzer walon a si efant ? paski l' walon adrove a des ôtes lingaedjes), dji dmanda a l' assimplêye s' i vlént ki m' feye lezî tchantaxhe ene tchanson e walon, u e flamind, u e-n arabe u e rûsse. C' esteut l' ci ki creyreut l' pus foirt ki wangnreut. I n' a nén falou lonmint po-z ôre boerler « walon ». Mins l' tchote esteut presse po les cwate responses.

Lucyin Mahin, li 29 di may 2018

Les crakes dal Blawete

Wice a-t i blanki s' doet ?

C' est dvins on café a Serè. N a-st èn Afrikin ki rintere...

Èn ome aporçût k' il a ene blanke oraye. I lyi dmande: « Pcwè avez vs ene blanke oraye ? »

L' Afrikin lyi rèspond : « dji vén d' el tribu des Blankès Orayes ! »

Kéke tins pus târd, n a-st èn ôte Afrikin ki rintere. Avou ene banke narene, lu. L' ome lyi dmande : « Pcwè avez vs ene blanke narene ? »

L' Afrikin respond : « Paski dji vén d' el tribu des Blankès Narenes ! »

On pô après, n' a-st on noer ki rinteure. Il a-st on blanc doet. Adon, l' ome si leve et dit: « Vos,...dji sai Bén. Vs avez on blanc doet paski vos vnoz del tribu des Blancs-Doets. »

Li noer lyi respond : « Neni m' fi, dji so houyeu, et dji vén d' remoenner m' bele-sour ! »

Deus noices d' ôr di miernous

1. Djôzef et Mareye fiestixhèt leus céncwante ans d' mariaedje, et il ont stu e l' veye atchter on ptit mitchot onk po l' ôte. Djôzef, on bea ptit tchapea po Mareye, avou ene plome et on rodje ruban. Et Mareye ene pwaire di noveas noers solés po si ome.

Ene feye rintrés e leu mājhone, i sont si télmint binājhes k' i s' metèt tot nous, leye avou s' tchapea, lu avou ses solés.

Et Djôzef est si fir di ses solés k' i les rlouke tot l' tins et k' i dit a Mareye:

- Mondju ! Mareye, loukîz on pô come mes solés riglatixhèt. On veut minme mi ptit fifi dvins.

- Awè, awè, sayîz on pô k' el plaeece di loukî après vos solés, i tape on côp d' ouy après m' tchapea, alez !

Li ci d'inte di vos-ôtes qu'a roûvî s' fême ad'lé mi îr al nut', après l'barbecue, è-st-invité d'èl vini r'cwèri à pus-abèye...

2. Houbert et Trinete fiestixhèt leus céncwante ans d' mariaedje, et il ont dedja bevou ene dimeye boteye di peket, et i sont on ptit pô sôs cwand c' est k' i s' metèt al tâve.

Et po fé ene friyole a s' vî ome, Trinete s' a metou tote nowe po s' achir sins fé les cwanses di rén.

Adon, tot tuzant a totes les anêyes k' il ont passé eshonne, ele lyi dit :

Monju, Houbert, rén ki d' tuzer à bon tins k' nos avans-st avou tos les deus, ça m' fwait tchôd à cour.

Et lu:

- Neni, edon, Trinete ! C' est vosse tete ki pind el sope !

Mwaistri l' biesse

Ouy, on tchesse amon monsieu l' Conte. Et Djâke, li fi do vî Houbert, k' a tot djusse 18 ans, a stu tchoezi po fé l' batowe e grand bwès del Viye Sâm. C' est a moumint k' les tchesseus croejhlèt les trakeus k' Djâke fwait on ptit pixhâd disconte èn âbe et k' i n a ene bele djonne tchesseuse ki vént a passer par la. Elle a on bea ptit tchapea avou ene longue plome di faizan, des grands noers ouys. Cwand ele rote, n a ses peumons et s' cou ki s' kitapèt k' po-z assoti.

Ça fwait ki l' djonne ome, k' est monté come on roncén, a si usteye ki crexhe d' on seu côp.

El rapice a deus mwins et l' haetche so l' costé tot lyi djhant : « Hôw, la ! doûçmint, vigreuse ! »

Et al tchesresse : « Passez, nosse dame, dj' el tén ! »

C' est le pus malén k' apice l' ôte

Houbert et Djôzef si pormoennèt a cabasse so l' plaeece Sint-Lambiet d' Lidje. I rescontret Louwis à mitan del plaeece : Wice alez vs don, vos, deus âgnes ? dit-st i Louwis.

« Cwèri do four po nos troes », lyi ont i respondou.

Christian Thirion, li 20 di may 2018

Li ci d'inte di vozôtes k' a rovyî s' fême adlé mi îr al nute après l' bårbukioû est priyî d' el vini rcwèri à pus abeye

Dji rawåde vint po cwate (15e.40).

L' ABERTEKE

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Tâves di rcâzaedje e walon tos les 3es londis do moes.

Racsegnes: Claudine Voz claudine-voz@hotmail.com

Copinreye di Libin

Tâvlêye di rcâzeus d' walon moen-nêye pa Jean-Marie Otjacques et Jacques Dupuis. Li dierin vénrdi do moes di 2 eures a 4 eures di l' après-nonne al mājhon d' viyaedje di Libin (sol dilé d' l' eglijhe). Racsegnes: Emīlie Lecuivre, Culture Haute-Lesse: 061 413 391 0498 172 467

Cactaedjes di Māmdey

Deus vénrdis par moes, di 8 e. a 10 e. al nute (a 6 e. po ene des cwate tropes), metous pa livea di cnoxhance do walon. Racsegnes: info@rcw.be

Tâvlêye di walon d' Rotch-foirt

Les deujhinme et cwatrinme mierkidis do moes. **Sâle del pârotche (djusse âdzo d' l' eglijhe) !** Dimandez cwè a Ziré Malet d.malet-sonveau@skynet.be

Copinreye di Tchârnoe (Tchaurne, Charneux-Harsin)

Sâle do viyaedje, li 3inme mârdis do moes Racsegnes: Jean-François Culot: nwaregodu@skynet.be

Câzreye e walon d' Gouvi

tos les 2inme mierkidis do moes, inte 2 et 4 eures e tchestea d' Gouvi. Racsegnes: Christian Thirion (0474 943 413; epona53@hotmail.com).

Li copinreye di Stâvleu

si passe deus côps so l' moes, les prumî et l' troejhinme mârdis, di 20 a 22 eures, â locâ d' Electrabel. Racsegnes: 080 862 679.

Copinreyes do Roman Pays

Gré-Dwecea: a 2 e. di l' après-nonne, al sâle di spôrts, li troejhinme londi do moes. Racsegnes: Guillaume Warrier.

Perwé: Racsegnes: Andrée Flesch 081 655 520; petitelouyse@yahoo.fr

Oû-l'-Grand: Racsegnes: Joseph Decossaux 019 634 961.

Soçnaedje di Djmepe-so-Sambe

Li mârdis, ene samwinne so deus. On câze did tot, mins nèn d' politike ni di rli-

djon Racsegnes: christiane.bi-name@euphony.net.be

Sicoles di walon

Univiersité des 3 côps 20 di Djiblou

tos les 15 djoûs, li djudi di 1e. 1/2 a 3e. 1/2 di l' après-nonne

Oditwere del Faculté d' Agronomie, sol site del faculté.

Univiersité des 3 côps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures: Racsegnes: Anne Delporte, Esplanade de la paix 8/176, 4040 Hesta; Denise Willem, Avenue du centre 116, 4821 Dizon-Andrîmont

Les scoles di Bive do waeyéntins 2018

cénk ashyinnes: les mârdis 2, 9, 17 24 et 31 d' octôbe 2018 a l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e a 17 e. Racsegnes: centre.culturel@bievre.be u Madi d' Orcîmont 061 511 165.

Li scole pa les scolîs si frè li djoû des grignes-dints.

Tévê waloncâzante (so VoBuze = Youtube)

Videyos rprinjhés so l' Aberteke: <http://aberteke.walon.org>

Responda da Pablo Sarachaga sol côde ISO-369 pol walon (loukîz p. 19).

Scolaedje di l' infinitif (pitite videyo prezintêye al fiesse âs lingaedjes walons 2018).

Fiesse â walon 2019

Li fiesse âs lingaedjes walons 2019, ci serè do 10 â 18 di may, avou l' grand raploû d' cloyaedje li semdi 18 a Lidje, â Muzé do vicaedje des Walons. Li vénrdi 17, gn ârè dandjreus on rapoûlaedje so les mancîs lingaedjes avou des djins d' âdfoû. Nos vos rdirans cwè a tinzayeure.

Stadje mon les Crapâdes

Do 9 â 13 di djulete, stadje po les efants di 6 a 16 ans a Foizêye (rowe do Bounî, 12, 5580 Bouxhonveye) lomé « Tchantans e walon ». Les 5 djoûs di 9 e. a 4 e. di l' après-nonne po 80 €. Racsegnes: 083 61 32 60

Sol Daegntoele walon-câzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Fimes del tévé walon-câzante.

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st asteure 14.612 ârtikes (â 5 di djon 2017); <http://wa.wikipedia.org>

I shonne k' on a rmetou dins l' conte les pådjes ricopeyes e Wiccionaire.

Wiccionaire & DTW

Sol Wiccionaire, <http://wa.wiktionary.org>, n' a eut 19.582 ârtikes â 5 di djon 2018. On boute purade â rassonraedje des ârtikes dedja la, avou les noveas modeles da Julien Casters.

Sol DTW, â 1î d' djon 2017, gn av 30.184 intrêyes: <http://chanae.walon.org/lh/wa/dic/>

Libes programes éndjolikes

<http://walotux.walon.org>

Foroms et lisses

<http://berdelaedje.walon.org/>

Toplin des bates di dvize so li rfon-daedje. Responses âs dmandes di mots et fjhaedje di noûmots.

<http://walon.cultureforum.net/>

On-z î rtrove des tecses evoyîs pa les oteurs e Feller ey eplaidîs vaici e rfondou.

Fesbok walon

Pådjes « Fesbok » avou beacôp do walon: <https://www.facebook.com> pu cweri après: Jean Goffart, Pays

condruze, Djozewal Rabulets, Tchafète et Tchafiaud.

Muzé do Pârlaedje e l' Ârdene

<http://www.museedelaparole.be/>

Waibe des rruwes walones

<http://www.revues.be/>

Egurniyaedjes do Muzé do vicaedje des Walons

<https://collections.viewallonne.be> (documints e-n etir); <http://opac.prov-liege.be> (djivêye des tites des gazetes et rruwes)

Waibe des pârlers d' France

avou 7 ponts walons (i fât eclitchî li caze Be/CH/Je tot âdzo del mape).

<https://atlas.limsi.fr>

Rantoele 86 di

l' esté 2018

- Dire et rdire li mot « walon » (Lucyin Mahin) p. 3
 Ninive èn an après (responda da Martial Ledecq) p. 4
 Guere siconte Dayech : des Walons des deus costés p. 4
 Noveles do Paysis d' Tchâlerwè (Jean Goffart) p. 5
 Fotbal, ciclisse et atletisse (Jean Goffart) p. 6
 Sol lomaedje des eurêyes (Georges Staelens-Sfasié) p. 7
 Li fôrlan (Massimo De-Giusti) p. 8
 Belès-letes & dessinaedjes
- * Li catchete (Jacques Desmet) p. 9-10 & 15
 - * L' esté amon nozôtes (fotos da M.M., J.C., G.S.S. & L.M.) p. 11
 - * Desséns-rireyes da Jean Goffart p. 12
 - * Desséns-baltreyes da Christian Thirion p. 13
 - * Pondeures da Huguete Lucy p. 14
 - * Ôde às ptits lingaedjes (Lucyin Mahin) p. 16
 - * Powezeye d' instrumints (Jacques Desmet) p. 16
- Sovnances d' on marixhå (II) (adjåzia di Léon Jeunehomme pa Jean-Marie Hurdebise) p. 17
 Raploû d' Pwetî so les mancîs lingaedjes (Lucyin Mahin) p. 18
 Côté ISO 369-2 pol walon (responda di Pablo Sarachaga) p. 19
 Fiesse às lingaedjes walons 2018 (Lucyin Mahin) p. 20-21
 Les crakes del Blawete (Christian Thirion) p. 22

<-- Stéphanie Noirard, adjinçneuse do raploû d' Pwetî

